

DIE HANTERING VAN DAAR-INTERFERENSIE IN DIE DUI TS VAN AFRIKAANSMOEDERTALIGES

EMERENSIA C. STEYN

*A comparison of sentence constructions in the soundtracks (simulcast) of some television programmes indicates a general lack of a German equivalent for the multiple use of the Afrikaans **daar**. This naturally results in interference in the usage of German by Afrikaans speaking students, as they are inclined to construct their German sentences in accordance with the Afrikaans equivalents. This problem is mainly illustrated in either the erroneous use of a **da** or an inappropriate **es gibt**. Various exercises are submitted, aimed at obviating such errors of interference which are mainly noticeable in the spoken language.*

*Soos blyk uit 'n vergelyking van segswyses in die parallelle klankbane van enkele televisieprogramme, het die veelvuldige gebruik van die Afrikaanse woord **daar** gewoonlik geen ekwivalensie in Duits nie. Dit lei maklik tot interferensie in die Duits van Afrikaansmoedertalige studente, omdat hulle daartoe neig om hul Duitse sinne soos dié in Afrikaans te konstrueer. Hierdie probleem word hoofsaaklik in die foutiewe gebruik van **da** geopenbaar; soms egter ook in 'n misplaaste **es gibt**. Verskeie oefeninge word aan die hand gedoen om sulke interferensiefoute, wat veral in mondelinge werk opduik, te bekamp.*

INLEIDING

Die noue verwantskap tussen Afrikaans en Duits blyk veral uit die woordeskat en die sinsbou. Wat laasgenoemde betref, bestaan daar naas opvallende ooreenkomste egter ook duidelike verskille wat lastige interferensie tot gevolg kan hê. Dit is onder andere die geval met die foutiewe gebruik van *da* - alternatiewelik soms *dort* - in veral die gesproke Duits van baie Afrikaansmoedertaliges.

In hierdie artikel word gepoog om

- A. ooreenkomste en verskille tussen die twee tale na te gaan wat tot *daar*-interferensie kan lei,
- B. deur middel van 'n empiriese ondersoek vas te stel hoe algemeen hierdie probleem onder Afrikaansmoedertaliges voorkom en hoeveel insig Duits-studente ten opsigte daarvan openbaar en
- C. enkele praktiese oefeninge aan die hand te doen om die foutiewe gebruik van *da* te bekamp.

A OOREENKOMSTE EN VERSKILLE TUSSEN AFRIKAANS EN DUI TS WAT TOT DAAR-INTERFERENSIE KAN LEI

1. Benadering

Ten einde die faktore te bepaal wat die foutiewe gebruik van *da* ten grondslag lê, is dit nodig om enkele gebruiksmoontlikhede van die *daar* in Afrikaans en sy ekwivalent *da/dort* en *es* in Duits nader te betrag. Aangesien linguïste dit eens is dat 'n reeds bekende vreemde taal net soos die moedertaal tot interferensie kan lei, word daar in

tersaaklike gevalle ook kortliks na enkele gebruiksmoontlikhede van die Engelse *there* en *it* verwys.

Daar word hoofsaaklik gekyk na voorbeelde uit die gesproke taal wat in radio- en televisie-uitsendings opgeval het. Die volgende episodes uit 'n aantal televisiereekse wat uit die oorspronklike Duits in Afrikaans oorgeklank is, is vir die doel van die ondersoek betrek (simbole wat na die betrokke programme verwys, word tussen hakies verstrekk):

Die Guldenburgs, 20 April 1992, vertaal deur Santie Venter (G);

Derrick, 24 April 1992, vertaal deur Irma Badenhorst (D'92);

Die manne van afdeling K3, 20 November 1992, vertaal deur Marian Engelbrecht (K3);

Regina, 23 Mei 1993, vertaal deur Santie Venter (R);

Derrick, 4 Junie 1993, vertaal deur Hans-Dieter Winkens (D'93).

Daar word aangeneem dat die oorspronklike klankbaan van elkeen van hierdie reekse, soos in die koppeluitsendings oor Radio 2000 gehoor, verteenwoordigend is van die algemeen geldige Duitse spreektaal. Aangesien oorklanking nie noodwendig gemik is op 'n woordelike vertaling of slegs op lipsinchronisasie nie, maar eerder op "die natuurlike ekwivalent in die doeltaal" (Calitz 1992: 19), kan die parallelle Afrikaanse dialoog op sy beurt stellig as verteenwoordigend van spontane, natuurlike Afrikaans beskou word.

2. Uiteensetting

Die aangehaalde voorbeelde word volgens gemeenskaplike sintaktiese kenmerke ingedeel so ver dit die gebruik van die woorde onder bespreking geld. Hierdie woorde word kursief weergegee. Die Afrikaanse vertaling volg in elke geval direk na die oorspronklike Duits. 'n Kort bespreking van die ooreenkomste en verskille tussen die twee tale so ver dit die gebruik van die tersaaklike woorde betref, sluit in elke onderafdeling by die voorbeelde aan.

2.1 *da/dort* in Duits en *daar* in Afrikaans stem ooreen:

1 Sie *da* mit dem Hund! *Da* liegt ein Mann im Wasser.

Jy *daar* met die hond! *Daar* lê 'n man in die water.

(Die spreker wys met 'n uitgestrekte arm.) (D'92)

2 Was haben Sie denn *da*?

Wat het jy nog *daar*? (K3)

3 Vielleicht wird es dir *dort* leichter sein, eine Entscheidung zu treffen.

Dalk sal jy eerder *daar* meer duidelikheid kan kry. (R)

Bespreking:

Die *daar* funksioneer in die aangehaalde Afrikaanse sinne as lokatief, hetsy deikties (aanduidend) soos byvoorbeeld in 1 of anafories (koreferensieel ten opsigte van 'n plek waarna reeds verwys is) soos in 3 (vgl. Botha 1980: 57). Hierdie sogenaamde *daar*₂ (Du

Plessis 1977) word op presies dieselfde manier gebruik soos die lokatief (bywoord van plek) *da* in Duits - in die betekenis van "daar, op daardie plek" (Wahrig 1980: 834) - of *dort*, wat op 'n plek verder weg dui (Wahrig 1980: 941).

Ook die lokatiewe gebruik van *there* in Engels stem hier met die Afrikaans en die Duits ooreen. 'n Enkele voorbeeld uit die televisiekursus "Alles Gute!" (Baltzer *et al.* 1989: 56) word ter illustrasie aangehaal:

(Wo habe ich das Portemonnaie?) Ah, *da* ist es!

(Where did I put my wallet?) Ah, *there* it is!

Daar bestaan dus geen interferensiegevaar by die gebruik van *daar* / *there* / *da* / *dort* in hierdie konteks nie.

2.2 *es* in Duits, maar *daar* in Afrikaans:

4 *Es* gibt einen Anhaltspunkt.

Daar is moontlik 'n aanknopingspunt (D'92)

5 Meine Mutter hat immer gesagt, *es* gibt nur zwei Gründe dafür ...

My ma het vir my gesê *daar's* een van twee redes ... (R)

6 *Es* sind über fünfzig, alle die ...

Daar's meer as vyftig van hulle ...

(mense wat toegang tot die garage het) (K3)

7 *Es* hat vorhin jemand angerufen.

Daar het vroeër 'n persoon gebel. (D'92)

Bespreking:

Du Plessis (1977) onderskei naas die *daar*₂ (soos in A 2.1 vermeld) 'n *daar*₁, die sogenaamde eksistensiële *daar*, in die betekenis van "daar is" / "daar bestaan", wat hy as 'n provorm van 'n onbepaalde lokatief beskou. Die Afrikaanse voorbeelde in 4 en 5 illustreer die gebruik van hierdie *daar*: Dit "dui op die bestaan van iets op 'n onbepaalde plek op 'n onbepaalde tyd" (Du Plessis 1977: 244). Anders as in die geval van die *daar*₂ gebruik Duits hiervoor nie 'n *da* / *dort* nie, maar wel die woord *es*.

Es kom in Duits dikwels voor, en wel in 'n hele aantal verskillende funksies (Pütz 1975; Von Polenz 1985: 129-131). Waar dit duidelik as voornaamwoord optree, funksioneer hierdie woord meesal soos *dit* in Afrikaans (Engels *it*), vgl.:

Könnte *es* sein, daß...

Kan *dit* wees dat ... (D'93)

Word *es* egter saam met 'n vorm van *geben* in die betekenis van "dit bestaan" / "dit kom voor" (Wahrig 1980: 1442) gebruik - gewoonlik in die teenwoordige tyd, dus in die uitdrukking "*es gibt*" - stem dit ooreen met die eksistensiële *daar* (*daar*₁) in Afrikaans (vgl. weer voorbeelde 4 en 5). Ook Engels gebruik hier 'n onbeklemtoonde *there* (Du

Plessis 1977). Die volgende voorbeeld toon duidelik dat Engels, soos Afrikaans, vir die Duitse *es* in die gevalle onder bespreking twee verskillende woorde het, naamlik *it* en *there*:

Es ist ... zu heiß! *Es* wird ein Gewitter geben.

... *it's* too hot. *There's* going to be a thunderstorm.

(Baltzer *et al.* 1989: 87)

In 6 funksioneer *es* soos *dit* in Afrikaans en word dit deur die werkwoord *sein* aan 'n verdere onderwerp gekoppel. Die laasgenoemde onderwerp bepaal in so 'n geval die werkwoordsvorm (Duden 1984: 664). In betekenis verskil die Afrikaanse vertaling met 'n eksistensiële *daar* hier dus ietwat van die Duits. In die konteks waarin die uitdrukking voorkom, is die aangehaalde Afrikaanse sin egter verkieslik bo 'n vertaling met *dit*.

Die *es* soos *dit* in 7 gebruik word, het hoegenaamd geen semantiese funksie nie. So 'n *es* is 'n blote "vulwoord" en eers die daaropvolgende werkwoord word as die tematiëse inleiding tot die sin beskou (Benes 1971: 169). In die spreektaal kan dit selfs gebeur dat so 'n *es* wegval en dat die werkwoord daadwerklik die sin inlei. Brinkmann (1971: 483) noem verskeie voorbeelde. Minstens een geval is ook uit die genoemde televisieprogramme opgeteken:

Konnte also jeder rein, was? (D'93)

(Uit die konteks blyk duidelik dat die sin nie as 'n vraag nie, maar as 'n opmerking bedoel is.)

Aangesien die werkwoord in stellende sinne egter normaalweg as tweede element verskyn, word die sin in gevalle soos 7 gewoonlik met 'n ekspletiewe of "Auftakt"-*es* (Benes 1971: 169) ingelei, soos 'n opslag aan die begin van 'n musiekstuk. Duden (1984: 558) bestempel so 'n *es* as 'n "skynonderwerp": Dit oefen naamlik geen invloed op die werkwoordsvorm uit nie en funksioneer slegs as plekhouer vir die onderwerp. Sodra daar gepermuteer word, verdwyn die *es*, sonder dat die betekenis van die sin daardeur geraak word (Engel 1988: 309). Slegs die intonasie en die perspektief verander dan (Erben 1979: 395), vgl.:

Es hat vorhin jemand angerufen.

Jemand hat vorhin angerufen.

Dieselfde gebeur ook met die *daar* in die ooreenstemmende Afrikaanse sin, sodra die onderwerp na die eerste posisie verskuif:

Daar het vroeër 'n persoon gebel.

'n Persoon het vroeër gebel.

Waar die ekspletiewe element in Duits dus as *es* verskyn, verskyn dit in Afrikaans as *daar*.

Anders as in Duits, waar hierdie ekspletiewe element slegs heel aan die begin van die sin geplaas kan word, dus in die eerste posisie vóór die werkwoord of verboë deel daarvan (Benes 1971: 169), kan so 'n "semanties leë *daar*" (Ponelis 1979: 499) ook later in die sin verskyn, dit wil sê ná die werkwoord. Vgl. verdere permutasie van 7:

* Vorhin	hat	es	jemand	angerufen.
Vorhin	hat		jemand	angerufen.
Vroeër	het	<i>daar</i>	'n persoon	gebel.

Hierdie verskil tussen die twee tale ten opsigte van die plasing en gebruik van die ekspletiewe *es* en die lê *daar* werp reeds lig op die voorbeelde wat direk hierna in A 2.3 volg.

2.3 Geen ooreenstemmende sinselement in Duits vir die *daar* in Afrikaans nie:

- 8 Hat sich seit gestern irgend etwas ereignet?
 Het *daar* sedert gister iets gebeur? (D'92)
- 9 ... wenn mir etwas passieren sollte.
 ... as *daar* iets met my gebeur. (K 3)
- 10 ... wenn niemand mehr im Büro ist.
 ... as *daar* niemand meer op kantoor is nie. (D'93)
- 11 Punkt sechs wird gegessen.
 Presies om ses word *daar* geëet. (R)

Bespreking:

Deurdat 'n hele verskeidenheid elemente in Duits vóór die onderwerp geplaas kan word, verskyn laasgenoemde - anders as in Afrikaans - dikwels betreklik laat in die sin (Steyn 1991: 15). So word die onderwerp byvoorbeeld in 9 deur die datief-voorwerp (*mir*) vertraag en in 8 deur beide die refleksiewe voornaamwoord (*sich*) en die tydsuitdrukking (voorsetsel + bywoord: *seit gestern*). In Afrikaans, aan die ander kant, bestaan die neiging om die onderwerp redelik vroeg in die sin te plaas. Bogenoemde voorbeelde 8 - 11 is hier geen uitsondering nie. In 8 byvoorbeeld, kom die onderwerp in die Afrikaans - soos in die Duits - weliswaar ook eers ná die tydsuitdrukking voor, maar deur die plasing van 'n *daar* direk ná die werkwoord, word 'n vroeër plek in die sin as't ware daarvoor gereserveer. Ook in 9 en 10 funksioneer die *daar* as plekhoer vir die onderwerp, ofskoon dié onmiddellik volg. So 'n *daar* direk ná die werkwoord in hoofsinne of ná die voegwoord in bysinne is gewoonlik opsoneel en kan ook wegval. Ponelis (1979: 500) noem verskeie voorbeelde van sodanige *daar*-ellips, ook in passiefkonstruksies, en meen dat dit aanvaarbaar is omdat die posisie van die werkwoord nie daardeur in die gedrang kom nie. Meesal word 'n *daar* egter verkies, soos byvoorbeeld blyk uit 9 en 10 en die passiefkonstruksie 11. Die Afrikaans verkry dan 'n bykomende element en 'n ekstra "maatslag" in die sinsritme wat in die ooreenstemmende Duits ontbreek. Vgl. byvoorbeeld 10:

... wenn		niemand	mehr	im Büro	ist.
... as	<i>daar</i>	niemand	meer	op kantoor	is nie.

Dat Afrikaans-georiënteerde sprekers geneig sal wees om in Duitse sinskonstruksies van hierdie aard 'n *da* by te voeg, sodat ook die sinsritme met dié in Afrikaans ooreenstem, is voor die hand liggend.

2.4 Vryer Afrikaanse vertalings wat 'n *daar* bevat en afwyk van die Duitse konstruksies:

12 Bei den Guldenburgs ist Sommerschlußverkauf, gnädige Frau.

Daar's 'n uitverkoping by die Guldenburgs aan die gang, Mevrou. (G)

13 Wenn ich Ihnen irgendwie behilflich sein kann, ...

As *daar* enigiets is wat ek vir u kan doen, ... (D'92)

14 Wenn ich irgend einen Vorzug habe, dann ist es ...

As *daar* nou iets is waarmee ek kan spog, is dit ... (R)

Bespreking:

Hierdie voorbeelde, waarvan daar nog meer uit die betrokke programme aangehaal sou kon word, suggereer dat *daar is*-konstruksies heel dikwels in Afrikaans gebruik word waar Duits aan formulering van 'n ander aard voorkeur verleen, onder andere aan konstruksies waarin die onderwerp "vertraag" word soos in 12. Hierdie feit dra by tot die probleme wat Afrikaansmoedertaliges ondervind wanneer hulle hul gedagtes in Duits wil uitdruk.

2.5 *da* in Duits teenoor *hier* in Afrikaans:

15 Sagen Sie ihm, Onkel Fritz ist *da*.

Sê net vir hom sy oom Fritz is *hier*. (R)

Bespreking:

Hier in Afrikaans is gewoonlik ook *hier* in Duits, soos byvoorbeeld in die volgende aanhaling uit 'n telefoongesprek wat in die twee tale identies is:

"Helene? Ewald hier." (D'93)

Ook *da* kan egter in Duits in die betekenis van "hier, op hierdie plek" gebruik word (Wahrig 1980: 834), gewoonlik met die implikasie "is hier teenwoordig" of "het hier opgedaag" soos in 15. Engels gebruik hier, soos Afrikaans, slegs een woord, naamlik *here*.

2.6 *da* in Duits en *toe* in Afrikaans:

16 ... und *da* ist Nane gekommen und hat den Prinzen wachgeküßt.

... maar *toe* het Nane gekom en ... die prins ... wakker gesoen. (G)

Die *da* funksioneer hier as 'n bywoord van tyd. Dit lei 'n sin in wat na 'n handeling in die verlede verwys en sluit by 'n voorafgaande sin aan in die betekenis van "op daardie

tydstip..." of "op dié oomblik ..." (Wahrig 1980: 834). In die plek van so 'n *da* word soms ook *dann* gebruik. Soos uit 16 blyk, is die aangewese Afrikaans daarvoor toe (Engels *then*).

3. Opsomming

Uit die aangehaalde voorbeelde 1 - 16 is dit duidelik dat 'n *da* meermale in Duits gehoor word, maar nie noodwendig in die betekenis van Afrikaans *daar* nie. Slegs in sy lokatiewe betekenis stem dit met *daar* ooreen (weliswaar ook wanneer dit as bywoord van rede gebruik word, maar geen sodanige voorbeeld is in die betrokke programme teëgekem nie, waarskynlik aangesien daar in albei gesproke tale aan *weil / omdat* voorkeur verleen word). Op sy beurt word 'n *daar* relatief dikwels in Afrikaans gebruik. Die eksistensiële *daar is is* in Duits *es gibt*; die lê *daar* aan die begin van 'n sin is in Duits *es*; vir die *daar* wat later in die sin verskyn as plekhouer vir die onderwerp, is daar in Duits geen ekwivalent nie. Hierbenewens word daar soms in Duits heeltemal andersoortige sinskonstruksies aangetref waar 'n mens in Afrikaans 'n uitdrukking met *daar* sou gebruik.

4. Gevolgtrekking

Hierdie toedrag van sake hou besliste interferensiegevaar in, te meer aangesien die gebruik van *daar* in Afrikaans en *there* in Engels grotendeels ooreenstem. Die gevolge is feitlik onvermydelik: In die Duits van Afrikaansmoedertaliges verskyn daar aan die begin van 'n sin 'n *da* in plaas van *es*, of 'n *da*, wat feitlik gelykluidend met die Afrikaanse *daar* is, word foutiewelik ná die werkwoord (of voegwoord, in die geval van 'n bysin) ingevoeg, sodat ook die sinsritme met dié in Afrikaans ooreenstem en die spreker sy fout gewoonlik nie eens agterkom nie. Interferensiefoute van hierdie aard wat ook by Duitsmoedertaliges hier te lande gehoor word (Stielau 1980: 208) - is reeds in verskeie didakties-gerigte artikels vermeld (o.a. Von Delft 1984: 17). Die behoefte aan 'n empiriese ondersoek na die omvang van hierdie probleem spreek dus vanself.

B EMPIRIESE ONDERSOEK

Ten einde die omvang van studente se probleme met die *da* - veral wanneer hulle Duits praat - te probeer bepaal en om metodes te vind om hierdie probleme uit te stryk, is 'n verskeidenheid van oefeninge saamgestel vir gebruik in die taallaboratorium. Hierdie oefeninge het die geleentheid gebied om die pogings van elke student afsonderlik na te gaan:

1. Oefening I

Deelnemers: Twee groepe Afrikaansmoedertalige Duits I- en Duits II-studente van die RAU (20 in totaal) wat almal reeds 'n mate van vlotheid en bedrewenheid in Duits gesprekvoering bereik het.

Doelwit: Die bepaling van *daar*- interferensie tydens die vrye weergawe van 'n dialoog wat eers aan die studente voorgespeel word.

Opdrag: Jy hoor die klankopname in Afrikaans van die eerste nege minute van 'n *Derrick*-program, soos gebeeldsend op 4 Junie 1993. Daarna hoor jy dieselfde dialoog in Duits, wat oor Radio 2000 uitgesaai is. Eers nadat jy albei opnames gehoor het, moet jy in Duits so breedvoerig as moontlik vertel wat gebeur het.

Verloop: Die opnames word voorgespeel. Geen skriftelike aantekeninge word gemaak nie. Onmiddellik nadat ook die Duitse opname gehoor is, begin almal gelyk praat. Elke student se poging word op sy eie kasset vasgelê en geen geleentheid word gebied om bepaalde gedeeltes uit te wis en te verbeter nie.

Resultate: Al die studente wat aan hierdie oefening deelgeneem het, het bewys gelewer dat hulle die inhoud goed verstaan en geen noemenswaardige struikelblokke ondervind met die mondelinge weergawe daarvan in Duits nie. Terwyl die individuele pogings gemonitor is, is verskeie gevalle van *daar*-interferensie aangeteken, onder andere die volgende:

Er sagte ja, da war eine Schreibtischlampe an.

... und da war nur ein Licht im Büro ...

Da waren nur ein paar Leute, die ...

Da ist aber eine Möglichkeit, daß ...

... weil da noch eine Möglichkeit für einen Mordversuch ist.

... um ihr zu erzählen, was da - was geschehen ist.

Kommentaar: Die aangehaalde voorbeelde en veral die self-korreksie in die laaste geval toon hoe maklik 'n *da* in die Duitse taalgebruik van Afrikaansmoedertaliges insluip, selfs waar die student bewus is daarvan dat dit foutief is.

2. Oefening II

Hierdie oefening sluit aan by Oefening I en dieselfde radio- en televisieopnames is daarvoor gebruik. Tien kort stukkie uit die oorspronklike Duits is op skrif gestel in die volgorde soos wat dit in die program voorkom. Van elke student is 'n Afrikaanse vertaling van hierdie uittreksels verlang. Meer studente kon by hierdie opdrag betrek word, aangesien dit skriftelik uitgevoer is.

Deelnemers: 50 Afrikaansgeoriënteerde Duits I- en Duits II-studente van die RAU, d.w.s. studente met minstens matriek-Duits of gelykstaande taalvermoë.

Doelwit: Om vas te stel waar en hoe dikwels hierdie studente 'n *daar* in Afrikaans gebruik wanneer die Duits wat hulle vertaal, geen *da* bevat nie. Hieruit moet afgelei word in hoe verre die betrokke studente besef dat die Afrikaanse *daar*-konstruksies dikwels as andersoortige konstruksies in Duits verskyn. Uit die aard van die saak is dit noodsaaklik dat die studente se aandag aanvanklik nie op hierdie doelwit gevestig word nie. Die oefening is dus só opgestel dat die sinne wat hulle sterk tot die gebruik van 'n *daar* leen - en in die Afrikaanse klankbaan wel 'n *daar* bevat - so onopsigtelik as moontlik daarin voorkom.

Opdrag: Vertaal die tien gedeeltes uit die program wat jy eers in Afrikaans en dan in Duits gaan hoor, in 'n Afrikaans wat vir jou so spontaan en natuurlik as moontlik klink.

Verloop: Albei opnames word voorgespeel om te verseker dat almal die inhoud verstaan. Daarna ontvang elkeen 'n blad met die betrokke sinne daarop (Bylae 1) en genoeg tyd word toegelaat vir 'n skriftelike vertaling.

Resultate: Die vertalings van (2), (5), (6) en (10) is vir die doel van hierdie ondersoek van minder belang. Slegs vryer vertalings van (2) en (10) sou 'n *daar* kon bevat, soos

byvoorbeeld die televisie-vertaling van (10) (... in Eva se lewe was daar net haar broer), maar min sulke gevalle het voorgekom. (5) en (6) bevat albei 'n lokatiewe *da*, wat deur die meerderheid heel korrek met *daar* vertaal is. Die vertalings van die orige ses stukkie verdien noukeuriger betragting:

(1)... wenn niemand mehr im Büro ist.

Slegs 13 van die 50 vertalings bevat 'n *daar* as bykomende element soos in die televisie-vertaling (... as daar niemand meer op kantoor was nie). Die funksie van so 'n *daar* is in A 2.3 bespreek.

(3)... war *da* die Eingangstür offen?

8 studente het hierdie *da* foutiewelik met *daar* vertaal. (Vgl. A 2.6)

Konnte also jeder rein, was?

Laasgenoemde konstruksie het ook 8 vertalings met 'n *daar* opgelewer, wat dieselfde funksie verrig soos by (8) en (9).

(4)War irgend etwas ungewöhnlich?

21 vertalings stem met dié in die televisieprogram ooreen (... was daar enigiets ongewoons?), ofskoon die *g* van *ongewoons* in enkele gevalle ontbreek.

(7)Im Büro sind es 12. Insgesamt sind es 200.

Soos in A 2.2 genoem, is *daar is* hier die aangewese Afrikaanse vertaling. In 36 van die vertalings kom *daar is* minstens een keer voor, soos in die televisie-vertaling (... altesaam is daar 200).

(8)... es ist etwas passiert.

Slegs 20 vertalings bevat 'n leë *daar* as plekhouer vir die onderwerp (vgl. A 2.2), soos ook in die televisie-vertaling (... daar het iets gebeur). 30 studente het verkies om die onderwerp aan die begin van die sin te plaas.

(9)Es besteht also die Möglichkeit, daß ...

Soos in (8) bevat die Duits aan die begin van die sin 'n inhoudlose element (*es*). 36 van die Afrikaanse vertalings begin eweneens met so 'n element (*daar*), meermale in kombinasie met 'n onbepaalde onderwerp, soos meer gebruiklik in Afrikaans (Ponelis 1979: 107). Dit is ook die geval in die televisievertaling (Daar bestaan dus 'n moontlikheid ...).

Kommentaar: Die konstruksies in (7) en (9) is van so 'n aard dat 'n ooreenstemmende Afrikaanse sinselement vir *es* sterk gesuggereer word. Die meeste vertalings (72% in albei gevalle) bevat dan ook 'n *daar*. By (1) en (4) waar geen *es* voorkom nie, het heelwat minder studente 'n *daar* gebruik (26% by (1) en 42% by (4)). In teenstelling met (9) het ook (8) beteklik min sinne met 'n *daar* opgelewer: slegs 40%. Dit lyk met die eerste oogopslag vreemd, want oënskynlik is daar min verskil tussen die konstruksies met *es* in (8) en (9). Permutasie skakel in albei gevalle die *es* uit. 'n Vroeër plasing van die onderwerp in (8) val egter minder op as in (9), aangesien die sin steeds op die betekenisdraende deel van die werkwoord (**gebeur**) eindig. Die gebruik van 'n *daar* word in (8) dus minder sterk gesuggereer as in (9), waar 'n vroeër plasing van die onderwerp 'n ander sinsritme en perspektief tot gevolg het en lipsinchronisasie sou bemoeilik.

Die gevolgtrekking uit hierdie waarnemings is tweërlei: Dit wil voorkom asof die meeste studente Duitse konstruksies soos in (1) en (4) wat geen ooreenstemmende element vir *daar* bevat nie, nie maklik met *daar*-konstruksies in verband bring nie. Gevolglik sal hulle ook nie daarop ingestel wees om Duitse sinne sonder so 'n element te konstrueer wanneer hulle hul gedagtes, waarvoor hulle in Afrikaans 'n *daar*-formulering sou gebruik, in Duits wil uitdruk nie. Konstruksies soos (7) en (9) aan die ander kant, wat 'n *es* bevat, word wel met *daar*-konstruksies geassosieer. Te oordeel na die neiging om in mondelinge werk steeds 'n *da* in plaas van so 'n *es* te gebruik (vgl. ook Oefening III), is dit egter te betwyfel of die betrokke studente bewustelik genoeg kennis neem van die verskil tussen Afrikaans en Duits in hierdie verband.

3. Oefening III

Deelnemers: 36 Afrikaansmoedertalige Duits I- en Duits II-studente van die RAU.

Doelwit: Om 'n gespreksituasie te skep wat so na as moontlik aan die werklikheid kom, d.w.s. 'n situasie waarin die student spontaan op samehangende vrae antwoord, sonder dat hy weet vir watter spesifieke slaggate hy moet ligloop. Die oefening bevat 'n aantal stimuli waarop Afrikaansmoedertaliges geneig is om met 'n *da ist / da sind* te reageer. Aangesien die oefening daarop gemik is om te bepaal waar die individuele sprekers so 'n konstruksie gaan gebruik, is dit noodsaaklik dat die betrokke stimuli so onopvallend as moontlik verskyn, afgewissel deur vrae wat aanleiding gee tot antwoorde met sinskonstruksies van 'n ander aard.

Opdrag: Jy kuier by 'n maat in Duitsland en julle eet in 'n restaurant. Jy is taamlik negatief met jou antwoorde op sy vrae. Gebruik die sleutelwoorde soos verskaf om jou antwoorde te formuleer.

Verloop: Elke student ontvang 'n lysie met die sleutelwoorde in die volgorde soos wat hulle gebruik moet word:

1. kein Tischtuch; 2. nichts Leckeres; 3. zu teuer; 4. kein Bier; 5. zwei Fliegen; 6. lieber Fisch; 7. viele Touristen; 8. kalt; 9. keine Nachspeise; 10. keine Eile; 11. wenig Kleingeld; 12. keine Wolken.

Die monitor vertolk die rol van die vriend en stel die volgende vrae:

- 3.1 Wollen wir uns an den Ecktisch setzen?
- 3.2 Hast du schon etwas ausgesucht?
- 3.3 Möchtest du Filetgulasch?
- 3.4 Wie wäre es mit einem schönen Pils?
- 3.5 Warum ißt du die Suppe nicht?
- 3.6 Schmeckt dir der Kalbsbraten?
- 3.7 Gehen wir anschließend ins Museum?
- 3.8 Warum trinkst du den Kaffee nicht?
- 3.9 Kann ich dir ein Eis bestellen?
- 3.10 Wollen wir jetzt zahlen?

3.11 Geben wir dem Kellner ein Trinkgeld?

3.12 Meinst du, daß es heute noch regnen wird?

Na elke vraag word daar genoeg tyd gelaat vir die respons. Anders as in die geval van die meeste taallaboratorium-oefeninge van hierdie aard, word geen "modelantwoorde" verstrekk nie en kry die studente nie die geleentheid om die oefening te herhaal nie. Daar kan dus nagegaan word wat elkeen se eerste en spontane respons op elke vraag was.

Resultate: Slegs die antwoorde op die vrae wat hulle sterk leen tot gebruikmaking van 'n *da* is vir hierdie bespreking ter sake, dit wil sê die antwoorde op vraag 1, 2, 5, 7, 10 en 12. Die individuele response op hierdie vrae word in tabelvorm in Bylae 2 saamgevat. Tendense wat by die beantwoording van die genoemde vrae opgeval het, was die volgende:

Die gebruik van *da*-konstruksies:

In totaal is 279 volledige antwoorde ontvang. 103 (37%) van hierdie antwoorde bevat 'n *da* (een daarvan 'n *dort*).

Die gewildste konstruksie was:

1. Da ist kein Tischtuch (auf dem Tisch).
2. Da ist nichts Leckeres auf der Speisekarte.
5. Da sind zwei Fliegen in meiner Suppe.
7. Da sind zu viele Touristen (im Museum).
10. Da ist keine Eile.
12. Da sind keine Wolken (am Himmel).

Die aangehaalde voorbeelde is almal woordelikse vertalings van Afrikaanse *daar*-konstruksies.

Die gebruik van *es gibt* ten einde *da ist / sind* te vermy:

Es gibt kom in 79 (28%) van die volledige antwoorde voor, wat feitlik almal soos volg geformuleer is:

1. Es gibt kein Tischtuch auf dem Tisch.
2. Es gibt nichts Leckeres auf der Speisekarte.
5. Es gibt zwei Fliegen in meiner Suppe.
7. Es gibt zu viele Touristen im Museum.

of: *Da/Dort* gibt es zu viele Touristen.

(*Da/Dort* wat as lokatief saam met *es gibt* gebruik is, is nie by die *da*-gevalle ingesluit nie.)

10. Es gibt keine Eile.
12. Es gibt keine Wolken am Himmel.

Kommentaar: Dit is duidelik dat die Afrikaanse *daar is...* 'n sterk invloed uitgeoefen het, nie net by die konstruksies met *da ist/sind* ... nie, maar ook by die formulering van die antwoorde met *es gibt*. Laasgenoemde bewys naamlik dat die betrokkenes steeds "in Afrikaans gedink" het, maar betyds onthou het om lig te loop vir *da ist*. En toe val hulle terug op "es gibt" wat hulle as die Duits vir *daar is* geleer het. Slegs 97 (35%) van die volledige antwoorde het formulering van 'n ander aard opgelewer.

Die vraag is nou in hoe verre die betrokke *da-* en *es gibt-*formulerings as foutief beskou moet word. 'n Meningspeiling onder 33 Duits-studente aan die Universiteit Augsburg, Duitsland (almal Duitsmoedertaliges) gee hier 'n goeie aanduiding. Hul sienings - wat soms wel uiteenlopend was - kan as volg saamgevat word: Minstens twee-derdes van hierdie groep het te kenne gegee dat hulle die *da-*konstruksie in 1, 5 en 7 soos hier bo aangehaal, as korrekte idiomatiese Duits aanvaar - waarskynlik omdat hulle die *da* in die betrokke voorbeelde as lokatief sien, wat "daar op die tafel", "daar in die sop" impliseer, en nie as plekhouer vir die onderwerp ("in my sop is twee vlieë") nie. Die *da-*konstruksies in 2, 10 en 12 is egter deur die oorgrote meerderheid óf as nie gebruiklik nie, óf as heeltemal foutief bestempel. Verreweg die meeste beskou ook die *es gibt-*konstruksies in al die gevalle behalwe by vraag 2 as swak of foutiewe Duits, aangesien *es gibt* slegs in eksistensiële sin gebruik word, dit wil sê in die betekenis van "daar bestaan"/"dit is beskikbaar". Anders as *daar is* in Afrikaans kom dit nooit in die betekenis van "jou bevind" voor nie (vgl. in dié verband die gebruiksverskille tussen *es gibt* en *es ist/sind* soos uiteengeëit in Wahrig 1980: 1440 en 3383). Terwyl die meeste Duitsers dus "Es gibt nichts Leckeres ..." by vraag 2 as korrek beskou, kan dit nie die geval wees met formulering soos bv. "Es gibt zwei Fliegen in meiner Suppe" (by vraag 5) nie.

Plaasvervangende uitdrukkings wat die Augsburg-studente vir die onaanvaarbare/nie-gebruiklike *da-* en *es gibt-*konstruksies aan die hand gedoen het, was meesal konstruksies met *es* in verbinding met verskillende werkwoorde (maar nie *gibt* nie!). So byvoorbeeld die volgende: "Es liegt kein Tisch Tuch auf dem Tisch; es sind/schwimmen zwei Fliegen in ...; es sind/befinden sich zu viele Touristen im ...; es hat keine Eile; es sind keine Wolken am Himmel." Van die 279 volledige response van die Afrikaansmoedertaliges is daar slegs 3 wat so 'n formulering met *es* bevat!

Die response in hierdie oefening het bewys dat die deelnemers die korrekte idiomatiese gebruik van *es* geensins beheers nie. Daarom toon 'n groot persentasie van die response *daar-*interferensie, selfs 'n aantal van die *da-*konstruksies wat as korrek kan geld. In baie van laasgenoemde gevalle is die *da* vermoedelik, soos in die ooreenstemmende Afrikaans, as plekhouer vir die onderwerp bedoel, maar omdat dit in die betrokke konstruksies as 'n lokatief vertolk kan word, word dit as korrek aanvaar. Die foutiewe gebruik van *es gibt* in 'n poging om *da ist/sind* te vermy, het die interferensieprobleem geensins uitgeskakel nie, maar eerder vererger.

C PRAKTIESE OEFENINGE

Uit die resultate van die opdragte in B is dit duidelik dat daar by Afrikaansmoedertaliges 'n behoefte aan oefening bestaan om *daar-*interferensie in hul Duits te bekamp. Die volgende word dus aanbeveel:

1. Oefeninge om die taalvermoë uit te brei, dit wil sê oefeninge waarin daar bewustelik kennis geneem word van die gebruik van *es* in kombinasie met verskillende werkwoorde in Duits teenoor *daar-*konstruksies in Afrikaans; 'n "ontbrekende" element in Duits waar 'n *daar* dikwels in Afrikaans verskyn; ander segswyses in Duits vir *daar-*konstruksies in Afrikaans.

Hiervoor kan voorbeelde soos dié wat in A uit televisieprogramme aangehaal is, gebruik word, of enige ander geskikte tekste. Nadat die tersaaklike voorbeelde bespreek is, kan die Afrikaanse konstruksies weer in Duits vertaal word en hierdie pogings met die oorspronklike teks vergelyk word. Dit is veral belangrik dat ook die luistervermoë

verskerp word. Dit kan in die taallaboratorium gedoen word waar elke student byvoorbeeld 'n aantal *es*-konstruksies uit 'n luisterteks neerskryf en die hele groep dan hierdie voorbeelde bespreek.

2. Oefeninge om korrekte mondelinge taalgebruik te bevorder:

'n Oefening met vrae waarop kort antwoorde verstrekkend word, soos dié in B 3, sou hiervoor geskik wees, dit wil sê 'n oefening wat hom leen tot response waarin beide *da ist/sind* en *es gibt* liefies vermy moet word. Anders as in die empiriese ondersoek soos in B 3 uiteengesit, word die studente eers ingelig oor die doel van hierdie oefening en word hulle aangemoedig om andersoortige formuleringe is dié in Afrikaans te gebruik.

Aanvullend kan 'n oefening soos die volgende aangebied word:

Opdrag: Jy is saam met 'n maat in 'n Duitse restaurant. Hy kan nie 'n woord Duits praat nie en rig 'n aantal versoeke aan jou. Reageer dienooreenkomstig.

Verloop:

Stimulus: Sê vir die kelner daar is nie sout in die soutpotjie nie.

Respons: ...

Stimulus: Sê vir hom daar is 'n vlieg in my sop.

Respons: ...

Die lys word aangevul met verdere versoeke. Soos in die geval van B3 word die stimuli wat hulle leen tot foutiewe response met *da* of *es gibt*, afgewissel met ander, onder meer met sulkes waarop dit korrek sou wees om met *da* en *es gibt* te reageer, byvoorbeeld: "Sê vir hom daár lê 'n servet wat hy laat val het! Vra vir hom of daar nie 'n apteek hier naby is nie!" Sodoende word die student op sy tone gehou om vinnig te onderskei tussen formuleringe waarin *daar*-interferensie vermy moet word en ander waar dié gevaar nie bestaan nie.

Benewens hierdie oefeninge op die patroon van kort stimuli en response kan die studente ook die inhoud van enige geskikte luistertekste oorvertel; soos in B 1 bespreek. Ook hier bied die taallaboratorium uitstekende geleentheid vir individuele mondelinge werk. Hierdie pogings kan aan die einde van die oefening deur die studente self gemonitor word, terwyl hulle let op die spesifieke taalaspek onder bespreking.

SLOT

Soos blyk uit die uiteensetting in A, word 'n *da* wel meermale in Duits gehoor, maar so 'n *da* en dié *daar* wat dikwels in Afrikaans voorkom, is gewoonlik nie ekwivalent nie. Laasgenoemde verskyn in Duits dikwels as *es*, maar in bepaalde gevalle ontbreek 'n ooreenstemmende element daarvoor in die teikentaal.

Afrikaansmodertaliges is nie altyd daarop bedag dat Afrikaanse *daar*-konstruksies met andersoortige Duitse formuleringe weergegee kan word nie. Veral wanneer hulle Duits **praat**, gebruik hulle gevolglik maklik 'n *da* waar dit nie tuis behoort nie. Hierdie neiging blyk uit die empiriese ondersoek soos in B bespreek. Vir sover die siening van 'n groep Duitsmoedertalige studente in Duitsland as riglyn kan dien, blyk dit egter ook dat Duitsstudente en -leerkrigte hier te lande moet waak teen oorsensitiwiteit wat die gebruik van *da* betref. Nie alle *da*-konstruksies is foutief nie en onnodige vrees daarvoor lei te maklik tot die foutiewe gebruik van 'n plaasvervangende *es gibt*. Die oplossing lê dus eerder in 'n verskerping van die Suid-Afrikaanse student se insig en taalgebruik deur

middel van oefeninge soos dié wat in C aanbeveel word. Aangesien die Engelse *there* in baie gevalle met die Afrikaanse *daar* ooreenstem, word hierdie oefeninge as geskik beskou, nie net vir Afrikaansmoedertaliges nie, maar ook vir studente wat beter met Engels georiënteer is. Selfs Duitsmoedertaliges in Suid-Afrika - wie se Duits onvermydelik deur Afrikaans en Engels beïnvloed word - behoort by die aanbevole oefeninge baat te vind.

BIBLIOGRAFIE

- Baltzer, RA. *et al.* 1989. *Alles Gute! A grammar course for television. Companion Guide.* Berlin: Langenscheidt.
- Benes, E. 1971. Die Besetzung der ersten Position im deutschen Aussagesatz. *Fragen der strukturellen Syntax und der kontrastiven Grammatik.* Düsseldorf: Schwann: 160-182.
- Botha, WJ. 1980 *Die grammatika van die eerste persoon.* Doktorale proefskrif. Pretoria: UNISA.
- Brinkmann, H. 1971. *Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung.* Düsseldorf: Schwann.
- Calitz, LH. 1992. 'n Ekwivalensie-evalueringsmodel vir oorklankingsvertaling. Ongepubliseerde magisterverhandeling. Johannesburg: RAU.
- Du Plessis, HGW. 1977. Oor DAAR in Afrikaans. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe.* 17(1): 234-245.
- Engel, U. 1988. *Deutsche Grammatik.* Heidelberg: Groos.
- Erben, J. 1979. Zur "Multivalenz" von *es* im Neuhochdeutschen und im Sprachstil der Grimmschen Märchen. *Wirkendes Wort* 29(6): 384-391.
- Grammatik der deutschen Gegenwartssprache.* 1984. Duden (4), Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Odendal, FF. *et al.* 1992. *H.A.T. Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal.* Johannesburg/Kaapstad: Perskor.
- Ponelis, FA. 1979. *Afrikaanse sintaksis.* Pretoria: Van Schaik.
- Pütz, H. 1975. *Über die Syntax der Pronominalform "es" im modernen Deutsch.* Tübingen: Narr.
- Steyn, EC. 1991. Sintaksis in Duits-onderrig: Die plasing van die onderwerp. *Per Linguam* 7(2): 13-26.
- Stielau, H.I. 1980. *Nataler Deutsch. Eine Dokumentation unter besonderer Berücksichtigung des englischen und afrikaansen Einflusses auf die deutsche Sprache in Natal.* Wiesbaden: Steiner.
- Televisie-programmateriaal, 1992 en 1993, met vergunning van die SAUK, uit *Derrick, Die Guldenburgs, Die manne van afdeling K3* en *Regina.*
- Von Delft, K. 1984. Sprinbo(c)kdeutsch. Methodisch-didaktische Überlegungen zur Afrikaans-deutschen Interferenz. *Deutschunterricht in Südafrika* 15(2): 1-22.

Von Polenz, P. 1985. *Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Berlin: De Gruyter.

Wahrig, G. 1980. *Deutsches Wörterbuch*. s.p. Mosaik.

BYLAE 1

- (1) Herr Wilke ist - war - mein engster Mitarbeiter. Wichtiges berieten wir am besten miteinander, wenn niemand mehr im Büro is.
- (2) Kann ich mir irgendwo die Hände waschen?
Ja, ich zeig's Ihnen.
- (3) Als Sie kamen, war da die Eingangstür offen?
Nein
Konnte also jeder rein, was?
- (4) War irgend etwas ungewöhnlich? Fiel Ihnen was auf? Haben Sie Geräusche gehört? Lärm?
- (5) Es ging um ein neues Lokal. Da liegen alle Entwürfe, Pläne und Aufzeichnungen. Die hat er sich wohl angesehen.
- (6) Sie waren in einem dunklen Anzug, wie der Tote. Könnte es sein, daß der Mörder glaubte, Sie da stehen zu sehen?
- (7) Wie viele Angestellte haben Sie?
Im Büro sind es 12. Insgesamt sind es 200.
- (8) Helene? Ewald hier. Ich rufe von Eva aus an. ... Herr Derrick wird dich abholen und dir alles erklären. ... Ja, es ist etwas passiert. Man hat versucht, mich umzubringen.
- (9) Stimmt das denn, was mein Mann gesagt hat? Es besteht also die Möglichkeit, daß man Herrn Wilke gar nicht gemeint hat, sondern meinen Mann?
- (10) Die Arme. Sie wird sich jetzt in einem Zustand befinden. Wissen Sie, Eva hatte in ihrem Leben nichts als ihren Bruder. Das Verhältnis zwischen den beiden war ... ideal.

(D'93)

BYLAE 2

Die tabel dui aan hoe dikwels die betrokke elemente in die antwoorde voorgekom het.

vraag	<i>da</i>	<i>es gibt</i>	<i>es + 'n</i> ander werk- woord	ander formu- lerings	onvol- ledig	totaal
1	15	15	0	16	4	50
2	7	16	0	23	4	50
5	23	11	2	10	4	50
7	29	16	1	4	0	50
10	7	2	0	35	6	50
12	22	19	0	6	3	50
	103	79	3	94	21	300